

СРЕЩИ ОЧАКВАНИ И НЕОЧАКВАНИ С ЮРИЙ ТРИФОНОВ

ЛЮБЕН ГЕОРГИЕВ

1.

С него ме беше запознала Зоя Богуславская много отдавна, още когато той не беше написал произведенията, с които щеше да остане в литературата. Но и тогава ме заинтригува със своите сериозни, тежки разсъждения на всяка докосната тема от живота и литературата. Бях чел в студентските си години романа му „Студенти“, много шумял, бях чул нещо за злосластната съдба на баща му и ми беше необяснимо и странно как един писател, израснал в дом за деца на народни врагове, е бил допуснат да следва и особено как книгата му е наградена с най-прецизно връчваната Сталинска награда? Тогава, при първите ни срещи, разбира се, не можех да го питам за такива неща, въпреки че антикултовската тема е присъствувала много често в нашите разговори. Юрий Трифонов беше и страстен запаляно, той се беше обяснил в любов към футбола в една статия, пишеше по спортни въпроси в „Комсомольская правда“ и „Литературная газета“, окайваше тежкото състояние, в което беше изпаднал любимият му отбор „Спартак“, или изказваше възторзите си от превъзходните качества и футболната интелигентност на Георги Аспарухов. В областта на спорта той беше истински капацитет — споменаваше имена, припомняше резултати, правеше прогнози. Колко пъти в свободно време сме се увличали да коментираме минали или предстоящи мачове, а някоя надвисваща олимпиада или шахматен турнир можеше да измести на заден план всички важни литературни събития. А когато през 1970 г. се появи документалният филм „Спорт, спорт, спорт“ на младия и никому неизвестен режисьор Елем Климов, Юрий Трифонов написа в сп. „Искусство кино“ пространна рецензия под заглавие „Планетарно увлечение“ с любопитни размисления за връзката между изкуството и спорта и с възторжени оценки за работата на дебютантите в киното.

Външно Юрий Валентинович имаше вид на професор — с дебелите рогови очила, с масивната фигура, с тази вечна сериозност, прорязвана само от кратки избухвания на затаяна усмивка. Изглеждаше затворен и неразговорлив, а всъщност като се отричеше, ставаше интересен и словоохотлив събеседник, владееше изкуството на сладката разговорка и умееше да дарява и извлеча наслада от нея. Всички, които са го познавали отблизо, са изпитвали навярно удоволствието от беседите с него. Думата му тежеше, защото той знаеше много, и преди да се произнесе по каквото и да било, отмерваше приказките си със строга мярка. Но обичаше да се шегува и за мене е необяснимо защо човек с такова вродено чувство за хумор не написа нито едно хумористично произведение? Защо всичките му герои са толкова сериозни и съсредоточени?

Още една илюзия: че бил недостъпен. Само изглеждаше такъв. А всъщност лесно създаваше приятелства. По-точно, добре се ориентираше коя връзка е случайна и

мимолетна и къде може да се зароди по-трайна дружба. Познавам десетина души само в България, които му бяха близки приятели, той постоянно разпитваше за тях, а като дойде в нашата страна, търсеше да се срещне с всеки от тях. Мисля, че от малък се беше научил да цени приятелството и да го търси, без близки хора — казвал ми го е — би му било скучно да прекара дори един ден като турист в някой град сред непознати. Чудесата на съвременната цивилизация го впечатляваха, но по-високо от тях той поставяше способността на хората да общуват помежду си, да търсят съмишленици, да създават общност по идеи. Мисля също, че навярно това бяха и пътищата, които заведоха писателя към „Таганка“ — един театрален колектив на дръзновени новатори и преобразователи на обществените вкусове, борци за нови идеи. Немислимо е, че може да са го привлекли формата, експериментите, необичайният маниер на игра и т. н. Него — ортодоксалния реалист, тоталния реалист, който съвсем не пренебрегва градския бит, а му отдели толкова голямо място в прозата си. Строго погледнато, Юрий Трифонов би трябвало да бъде автор на Театър „Съвременник“, а не на „Таганка“, по-логично е. Но какво е формата? Не тя определя, тя е определящата. Това го доказва още спектакълът „Размяна“ („Обмен“) със социалните си остриета и суровия си реализъм, а усложненият декор бе съответствие на сложните душевни катаклизми, разигравани реално на сцената. Естетическата съпричастност на Юрий Трифонов към „Таганка“ бе потвърдена блестящо и с постановката на „Онзи дом край реката“ („Дом на Набережной“), превърнала се в програмен спектакъл и за театъра.

Случайно ли е тогава, че срещаш писателя на всяка премиера на „Таганка“? Той следеше театралното развитие и макар да заявяваше, че пиесата не е негов жанр, постепенно се поддаде на натиска да се покажат пред публика героите и сюжетите от неговите градски повести. Така се разширяваше площадката на творческите му проявления и възможностите му за въздействие върху читателя. Във времената на ограничаваните тиражи това не беше без значение.

Казах, че когато се запознахме, той още не беше създал своите прочути градски повести, които му спечелиха нов кръг почитатели. Но вече имаше готовността да ги напише. Беше преодолял юношеската незрелост и спънатост на ранната си проза и изпитвах усещането, че творческата възбуда, обхванала го след 1956 година, ще се излее в нещо ново и необичайно. През годините на дългото мълчание писателят ми приличаше на лъв, подготвил се за скок.

Когато в сп. „Новый мир“ започнаха да се появяват неговите разкази и градски повести, те веднага се наложиха на вниманието на читателите в онзи бурен период от развоя на съвременната съветска литература. За едно десетилетие Юрий Трифонов създаде творчество, с което преобрази издъно изобразителната си система и се представи като майстор на състената, концентрирана проза — мъдра и увлекателна, натежала от многолетния опит на писателя, от разбунената му гражданска съвест. Повестите му „Замяна“, „Онзи дом край реката“, „Дълго сбогуване“ (неправилно преведена като „Продължителна раздяла“) и други направиха впечатление с честната позиция на автора спрямо силите на доброто и злото в съвременността, с пристрастието му към нравствено-етичните конфликти, със засиления критицизъм по отношение на изменящата се не съвсем според предписанията действителност, а също и със своеобразния маниер на повестуване, който съчетава щателния психологически анализ с произнасянето на морални присъди над героите. Върху ограничено по обем пространство се поставят остри въпроси из живота на московските интелегентски среди. На принцип се вземат еснафството, кариеризмът, приспособленчеството и останалите разновидности на егоизма. Реалистичното възпроизвеждане на бита не замъглява ясните нравствени принципи на писателя, обществения му критицизъм.

С тези си качества книгите на Юрий Трифонов намериха добър прием и в България. Най-напред „Онзи дом край реката“ бе отпечатана в сп. „Съвременник“, след това повестите и разказите „Продължителна раздяла“ излязоха в издателството на Отечественния фронт (с което писателят поддържаше лични връзки), а „Партиздат“

поднесе на читателите историческия роман „Нетърпение“, посветен на руските на-
родоволци от миналия век.

Давах си сметка, че се е насъбрал достатъчно материал за една телевизионна
беседа с Юрий Трифонов в рубриката „Московски срещи“. Уговорих го без особени
трудности. Когато седнахме пред камерата, си помислих колко труднообозрим е
неговият образ. И не само защото той е писал и драми, и сценарии, а по едно време
отдели много сили и страст и на спортната тематика и ѝ посвети близо сто произведе-
ния — художествени и журналистически. Сложен и разнolik е творческият му път,
като се почне от романа „Студенти“ (1950), преведен на български, и се стигне до
московските му повести. Как да се вместим в отредените ни двадесет минути?
Казвам му предварително, че винаги съм се учудвал колко различен е той сега в
сравнение с онова, което е бил. Един ден биографите му ще отбележат, че е роден
през 1925 г. в Москва, син е на военоначалник, на героя от революцията и граж-
данската война Валентин Трифонов, после незаконно репресиран — за своя баща
той е разказал в книгата си „Отблясък от огъня“ (1965). Завършил е Литературния
институт „Максим Горки“ през 1949 г. и неговите книги винаги са се отличавали с
висок професионализъм.

Но всички тези сухи данни ще ги съобщи диктор зад кадър в началото на преда-
ването, още преди ние да се появим. Бях си намислил да кажа само няколко предва-
рителни, въвеждащи думи в смисъл, че от всички разговори, които съм имал с него,
в статии, които съм чел, винаги съм се мъчел да разреша за себе си една загадка:
каква еволюция е изживял писателят между романа „Студенти“ и московските по-
вести, та е стигнал така неузнаваемо прероден до новите си герои, проблеми и кон-
фликти? Сякаш двама души са писали тези произведения, така рязко се различават
те не само по темата, но и по духовна структура на героите и по начин на тяхното
литературно изграждане. Заявих му, че ще бъде интересно на узнаем мнението на
самия автор по всичките тези въпроси и без особени по-нататъшни предисловия го
навеждам направо на темата за собствената му еволюция.

Юрий Валентинович направи под очилата една гримаса, която после щяхме да
съкратим, започна тихо и малко неуверено, но постепенно навлезе в същината на
проблема и се оказа увлекателен събеседник. От текста на телевизионния диалог ще
се види, че със същата анализаторска стихия, с която той раздробява биографите
на героите си, се взира и в етапите на собственото си развитие в литературата. Дълъг
срок ни дели от първия му роман „Студенти“, носещ всичките несъвършенства на един
25-годишен автор. Той не се отказваше от него, макар че вече не го преиздаваше, но го
беше надраснал решително. Гледаше с умиление на ранния си опит и призна, че сега
той би бил скучен за четене.

Особено интересни бяха разсъжденията за творческата криза, настъпила след
това, въпреки бодрия тон на всичките възторзи за първата му книга. Писателят сам
си дава сметка, че така не може да продължава, че е необходимо да се освободи от
схемите, че трябва да преобрази стилно-изразната си система. Романът „Утоляване
на жадата“ (1963) отнема осем години от живота му. В него се изпробват началата
на една нова стилистика, но резултатите не го задоволяват. Без успех той прави опити
в областта на киносценария и драмата, пише разкази за Тюркмения („Под слънцето“),
но във всичко, създадено през този мъчителен период, липсва откритието, което би
грабнало читателя. Частичните постижения са свидетелство само за писателските
търсения.

Едва в повестта „Отблясък от огъня“ писателят успява да загатне достатъчно ясно
и художествено убедително към какво се стреми. В тази документална повест, осно-
вана върху архиви и спомени за революцията и гражданската война, се възпроизвежда
образът на баща му — член на главния щаб на Червената гвардия в Петроград
през октомври 1917 година. В стилистично отношение тя напомня историческия
роман „Нетърпение“ и дори московските повести — написана е стегнато, лаконично,
със стремеж на малка площадка да се каже по възможност повече. Към такава съгъте-

на проза се беше ориентирал писателят и в романа си „Старецът“, писан почти цяло десетилетие. В него се обхващат два исторически пласта — трудната и решителна за революцията 1919 година, когато Деникин се устремява към Москва, и днешният ден с неговия текущ и всекидневен героизъм — продължение на героичния живот от миналото. Съвсем убедено Юрий Трифонов заявя:

„— Мисля, че герои могат да бъдат хората не само по време на война и революция. Герои могат да бъдат и хората, живеещи в наши дни. Не става дума за това, че те могат да се хвърлят във вагона и да помогнат на някого или да се покатерят по водосточната тръба до шестия етаж, за да спасят дете. . . В живота на всеки човек има моменти, когато трябва да се вземе някакво решение — било по взаимоотношенията с другарите, било с началството и пр. В нашия живот хората се намират в голяма зависимост от обстоятелства, връзки, чувства, задължения, познанства и т. н. Нравственият критерий не трябва да се изпуска в тия отношения, той определя поведението на хората. Искане се истински героизъм, когато се разровиш във всичките тези извънредно тънки неща, за да се задържиш на висота.“

В хода на диалога се опитах да оспоря някои съждения на Юрий Трифонов. Изразих му съмнението си, че героизмът може да съществува всекидневно или повсеместно. Не са ли това журналистически и публицистични фигури? Какъв е този героизъм, който не е свързан с риск, не е обвеян с романтика? Според мен в неговите произведения героизмът не е описан пряко, но той съществува потенциално в героите и при определени обстоятелства би могъл да се прояви.

Юрий Валентинович каза, че не съм го разбрал напълно. Според него определено има „битов героизъм, героизъм на повседневието“. Той може да не е обвеян с романтика, но съществува в живота. Най-трудното е да се открие и изобрази.

„— Знаете ли, например да бъдеш добър, справедлив и внимателен с другите, е също така битов и всекидневен героизъм, ако може така да се каже. . .“

Усещате ли критичното острие спрямо реалността? Да живееш достойно години и десетилетия, да се задържиш без нито един провал при всевъзможните житейски обстоятелства не е вече елементарно задължение на всекиго; то изисква усилия, тези усилия са героични, те са един тихо понесен, непоказан, скрит героизъм. Думите и съжденията на писателя придобиваха подтекст, втори план (или поне така ми изглеждаше).

2.

През 1979—1980 г. срещите ни зачестиха. Нямаше случай да отида в Москва и да не ми се обадя. А това ставаше по четири-пет пъти годишно. Обикновено се виждахме в хотел „Пекин“, където отсядах, или в Централния дом на литератора „Александър Фадеев“. Сядахме да обядваме и си споделяхме всевъзможни новини. Най-напред питаше пак той за своите познати в България, а после коментирахме московски новости — литературни и театрални.

Интересувах се винаги как вървят неговите неща. Когато най-сетне излезе романът „Старецът“ в списание „Дружба народов“, прочетох го веднага. Изказах ми впечатленията си — те не се отличаваха от онова, което той чуваше на всяка крачка. Но въпреки толкова благоприятните устни отзиви издаването на романа в книга се бавеше.

„Старецът“ излезе на български в списание „Съвременник“ в превод на Венцел Райчев. По този повод във вестничето, където преводачът работеше, изпечатах кратък разговор с Юрий Трифонов на руски („Софийские новости“) и му го изпратих. От тази моя публикация писателят научи, че „Старецът“ е излязъл у нас и ми се обади веднага с една картичка. Тя не съдържаха нищо особено, но авторът все пак беше изненадан приятно.

Както е известно, съществува узаконена практика да не се превеждат прозаични произведения от списания. Смята се, че там се публикуват съкратени варианти.

Понякога списанията са експериментални площадки — поместват се спорни произведения, за да се чуят повече мнения и после авторите да преработят творбите си. От време на време Всесъюзната агенция за охрана на авторското право (ВААП) следи особено строго да се изчаква излизането на произведението в книга, да не се превежда и издава то без предварително сключен договор и т. н. Така се удължава процедурата и обикновено нашумелите съветски книги се явяваха у нас, след като вече отшумят. Но постепенно издателствата се научиха да съкращават това изоставане. Превеждаха от списания и дори от ръкопис, а докато се извършва редактирането, се изчаква излизането на произведението в книга, сверяваше се отново текстът и така българските читатели още на другата година получаваха превода. А в списанията и още по-бързо.

„Съвременник“ нямаше търпение и, както казах, поднесе романа „Старецът“, заобикаляйки разпореденията и договореностите с ВААП. Но авторът ни най-малко не беше против. Той нямаше какво да прибавя или съкращава в текста.

„Старецът“ трябваше да бъде включен и в книга на Юрий Трифонов, а това вече не можеше да стане, преди да е излязъл на руски в отделно издание. Съобщих на автора и на 19. II. 1980 г. той дойде в хотел „Пекин“ и ми донесе два екземпляра от романа си, излязъл в самия край на отминалата година и мигновено изчерпан. Надписа ми единия, а другия трябваше да отнесе в издателството, за да видят, че е излязъл и да го включат в сборника му. Писателят се пошегува, че книжката е мъничка, няма да ми утежни багажа. Заразглеждах я, разлизах страниците.

— От твоята статийка в „Софийские новости“ узнах, че е преведена. Венцел Райчев не ми е пратил „Съвременник“ — оплака ми се писателят.

— Не очаквах такава небрежност от негова страна. Не можах в навечерието на заминаването си да намеря списанието в България, изчерпано е. Търся го и тук по разни места, където знам, че се получава, няма го и го няма. Но ще го намеря! За да се включи в книга обаче, искат да е излязъл и тук в книга.

— Ето, излязъл е.

— Защо само в 30 000 екземпляра?

— Сега е включен в друга книга, която излиза в 100 000. Но такъв род литература не се поощрява.

— Има ли някакви разлики в текста в сравнение с публикацията в списанието?

— Не, няма. Ако имаше, щях да уведомя преводача.

Заговорихме на други теми. Попитах Юрий Трифонов дали се репетира в „Таганка“ драматизация по неговата повест „Онзи дом край реката“ („Дом на Набережной“). Тя също бе публикувана у нас в „Съвременник“, също преди да излезе на руски в книга. И също беше на непоощряваната тогава антикултовска тематика.

— Репетира се. Режисьорът сега е в Москва, завърна се след продължително отсъствие зад граница и се действава усилено.“

Попитах го, какво мисли за слуховете, че между режисьора и Владимир Висоцки настъпил разрыв. Да, истина било. Висоцки се снимал в петсериен криминален филм „Място на срещата да не се променя“ на Одеската студия, а режисьорът от „Таганка“ бил страшно недоволен, че приел да играе „някакъв милиционер“ (макар да не е гледал сериите). Обидил се и за това, че сега Висоцки сам се кани да снима филм в Одеса. А какво да прави? Актьорът се оплаквал, че няма нови роли в театъра.

Казах на писателя, че гледах новия актьор, който са взели в „Таганка“ и на когото възлагат толкова много. Грозен, с невъзможна дикция, няма никакво сценично обаяние, дори отблъсква. А му се възлагат роли, които по право принадлежат на първия актьор в театъра (в „Майсторът и Маргарита“, в „Престъпление и наказание“). Изказах мнението си в театъра, но Ала Демидова защити актьора: бил млад, 27-годишен, живеел скромно, като отшелник, минал пеша по Русия не знам колко стотици километри, за да опознае народния живот и т. н. А колкото се отнася до дикцията, и Демидова някога имала лошо произношение и не била приета, затова записала журналистика и работила две години със специалист логопед. . .

Поговорихме и по други текущи дреболии, докато започнахме да поглеждаме часовниците си. Неусетно беше изминал цял час. Времето ми беше притеснено, на другия ден си заминавах.

Когато Юрий Трифонов влезе в стаята ми, завари моя приятел Игор Калиганов, славист, българист, преводач, който отлично, без акцент говори български. Запознах го с писателя и той скромно присъствува на целия наш разговор, без да се намеси. Само когато писателят стана да си тръгва, Игор се приближи към него и го помоли:

— Юрий Валентинович, аз съм Ваш голям поклонник, чел съм всичките Ви книги. Мога ли да Ви помоля за един автограф? Само да ми се подпишете. . .

— Какво е това? — учуди се писателят на тетрадката, която му се поднасяше. — Защо тук? Ще надпиша един екземпляр от книгата и на Вас.“

Седна, отвори книгата и ме попита за името, как се пише — Калиганов или Калиганов? Приятелят ми беше безкрайно щастлив, като пое романа в ръцете си. Още по-щастлив беше той, когато го уверих, че ще го взема със себе си на премиерата на „Таганка“ на драматизацията „Онзи дом край реката“.

— Ти кога ще дойдеш другия път? — беше ме попитал писателят. — Точно след един месец? Тогава ще ми се обадиш веднага, навярно ще свариш премиерата. Ще имате два билета. Само че това не е инсценировка, а пиеса.“

Точно след един месец съм отново в Москва. Звъня и Юрий Валентинович ме кани на 22 април на генерална репетиция на пиесата си. Осигурил ми е два пропуска. Само че местата не са обозначени, трябва да се отиде по-рано, за да се седне по-удобно. За всеки случай си даваме среща пред театъра, тъй като е възможно да има много народ.

Но къде е Игор Калиганов? Откривам го в читалнята на Института по славянознание и тръгваме с метрото за „Таганка“. По пътя той ми разказва забавна история. Като получил миналия месец автографа от Юрий Трифонов, той естествено решил да се похвали и го показал на колегите си в службата. „Как? Ти си толкова близък с Юрий Трифонов? — казали му. — Покани го на среща със сътрудниците от нашия институт!“ И му възложили поръчение, мероприятиято било незабавно запланувано. „А аз дори не знам как да се свържа с Трифонов — оплаква ми се той от съдбата си. — Едвам съм те дочакал. . .“

Игор е ужасно безпомощен в такива неща. Не знае кое откъде се подхваща. Понякога съм се мъчил отдалеч да му съдействувам в уреждане на дреболии. А като се ожени и му се роди дете, в жилището, в което наемаше една стая, внезапно се освободи едно мъничко помещение, колкото коридорче. Там той можеше да пренесе библиотеката си и да освободи терен за новопоявилия се гражданин. Но въпросните няколко квадратни метра се оказаха така замотани в преписки по инстанции, че ми се наложи собственоръчно да съчиня от негово име едно изложение и да помоля двама писатели депутати в местния съвет и по-нагоре да подкрепят с резолюции молбата на човека. Така въпросът се уреди за няколко дни.

А сега? Обещавам му да направя, каквото мога. И се шегувам: това не е така лесно, както уреждането на квартирния ти въпрос. . .

Като пристигахме, пред вратите на театъра заваряваме истинско стълпотворение. Сред тълпата съзирам и режисьора Леонид Хейфец, също без билет. Давам му знак, той тръгва с нас. Ето го недалеч от входа и Юрий Трифонов.

— Дръжте се за мене, движете се плътно един зад друг — предупреди ни той.“

Тръгна напред да пробива път, ние зад гърба му. Така тримата се промъкнахме с два пропуска и дори успяхме да си намерим места да седнем заедно. В тъмното Игор ми шепне: „Кажми му за срещата!“ Но аз съобразявам, че можем да провалим работата. Сега на писателя не му е до това. Сега него го вълнува друго: дали няма да спрат спектакъла? Как ще се приеме? Какво се е получило? Всяка генерална репетиция е един изпит не само за актьорите, но преди всичко и за автора. Това го бяхме вече изпитали при „Замяна“ („Обмен“). Но успехът на една пиеса не гарантира дори и на най-опитните драматурзи сполука при следващите опити. А Юрий Трифонов,

както пролича, съвсем нямаше самочувствие на драматург. Тревожни мисли и опасения бърчеха челото му. Не беше трудно да се разбере състоянието му.

Ноефектът от представлението беше потресаещ. На моменти публиката затаяваше дъх и замираше след някоя остра реплика, не вярваше на ушите си. Например, когато в спомените на героя група бодри пионери от 30-те години пеят: „Ние сме деца на Сталин, ние сме деца на другаря Ежов.“ Следяха съсредоточено действието, като в криминален сюжет. Не вярваха и на очите си, като гледаха как остро, гротескно, карикатурно са изобразени много от обитателите на „министерския“ и началнически дом на Крайбрежната улица, където преминава детството на героя, преди този дом да се окаже недостъпен за него след изчезването на баща му.

Върху актьора Валерий Золотухин легна огромен психологически, идейно-политически и нравствен товар и той трябваше да го понесе през всичките три часа, докато траеше действието. Възходът и падението на един млад карьерист в наши условия буди най-противоречиви чувства в разнородната публика — той е и трогателен, и противен, може да предизвика състрадание, но може и да отблъсне. Золотухин не търси нито едното от двете, той следва скрупулозно партитурата на образа, като одухотворява героя, за да го очовечи и да намери някакво оправдание за неморалните постъпки. Не го намира. Присъдата над подлостта е безапелационна, измяната не може да бъде оправдана с предразсъдъците на епохата. Времето нанстина е жестоко, но конформизмът води до пълно морално опустошение. Няма снизхождение за младия учен, който, за да направи кариера, се жени за дъщерята на професора си, а когато старият и заслужил учен е подгонен и подложен на преследване като космополит, пак в интереса на кариерата си младият му асистент и почти зет се отказва от него и като учен, и като кандидат да влезе в семейството му. Само с няколко сцени са предадени чудовищните злодеяния с измислените космополити след войната, но тези сцени са незабравими! Доказва се как публицистиката също може да има неотразимо въздействие върху публиката. Доказва се и колко самостоятелно изкуство е театърът, нищо, че е изпълнителско. Например старият професор, свален, руган и развенчан, изгонен отвсякъде, върви с бастунчето и намира сили в себе си да произнесе такива тиради: „Колко пъти съм казвал, че пред нас е прогресът! Колко пъти съм повтарял, че пред нас е хоризонтът! Колко пъти не съм се уморявал да настоявам, че пред нас има път!“ Стандартен текст. Но как го решава актьорът? Той играе не текста, а подтекста, който е с обратно значение. Актьорът се разхожда напред-назад по тясната като коридорче авансцена и произнася тези тиради. При думите „прогрес“, „хоризонт“, „път“ неизменно се блъска в стената пред себе си. После тръгва обратно, говори текста си и точно на обозначената дума се блъсва в срещуположната стена. Впечатлението е изключително! Зад него се изправя, направен от стъкло или слюда, огромният сив правилствен дом. Тук той е прозрачен. Тук ще ни покажат какви тъмни неща стават зад неговите светли стени. . .

3.

Естествено, че след представлението ние едва смогнахме да поздравим автора и го изгубихме. Той потъна в прегръдки и ръкостискания на многобройни възторжени зрители и приятели.

Не успяхме да го поканим на среща с почитателите му от славянския институт. Нямаше да успеем изобщо да направим не само това. Само че тогава още не знаехме.

Нямаше да успеем да осъществим замисленото гостуване на Олга и Юрий Трифоновичи у нас. Дватама искаха да покажат на своя невръстен Валентинчик страната, в която го бяха създали. Той беше още мъничък, изчакаха го да попорасне и да го отведат на Златни пясъци и Слънчев бряг.

Нямаше да мога да му покажа отделното издание на романа „Старецът“ на български, даден за печат на 27. III. 1981 г. — само един ден преди неочакваната смърт на писателя.

Нямаше да мога да му предам и първа книжка на новосъздаденото списание „Факел“, за което сме водили нескончаеми разговори при подготовката му. Юрий Валентинович не харесваше самото название, свързваше го с близки по звучение английски и латински думи, но отхвърляше и всички други възникнали предложения. За първа книжка той ми беше предал една специална публикация — посветена на България. — „Вечнозелено пътешествие“. Тя започва с уговорката, че няма да се възтрогва от красотите на България, защото: „От близките си никой не се възтрогва. Другите нека ги хвалят. Струва ми се, че България е станала за мен близък човек.“ И след едно компетентно и увлекателно пътешествие из миналото и настоящето на нашата страна есетото завършва с фразата: „България е велика малка страна, която не се нуждае от възторзи.“

Не е прието да се изразяват възторзи пред близък. Затова по-често в разговорите ни — сега си давам сметка — е преобладавал деловият тон. Особено когато великолепно есе трябваше да се придружи със снимка и с кратка бележка за автора. Всичко се вършеше сухо и едва ли не протоколно, макар че отзивчивостта и предразположението се прикриват трудно. Ако кн. 1 на „Факел“ бе излязла навреме, Юрий Трифонов щеше да види публикацията си в нея, щеше да се взре в текста, щеше да премине свободно по редовете, като запитва за значението на отделни непознати думи. Но уви, когато заминах с първата книжка на новото списание за Москва, трябваше да връча екземпляра на овдовялата Олга Романовна. Затова той не ми се е разписал — наред с всички други — на екземпляра с автографите.

Също на Олга Романовна връчих и екземпляр от книгата си „Московски срещи“, където е публикуван текстът на телевизионния ни диалог. И тази книга излезе само няколко месеца след гибелта на писателя. В печатницата някой беше успял да обгради с траурна рамка името на Юрий Трифонов под портрета му в приложенията.

... Когато внезапният инфаркт на Владимир Висоцки помрачи лятото на олимпийската 1980 г., Юрий Трифонов ми разказа за последните дни и за погребението на актьора. Той го познаваше не само от театъра (макар че Висоцки нямаше роля в нито един от двете постановки на писателя). Трифонови бяха съседи по вила със сценариста Едуард Володарски, в двора на когото Висоцки си беше издигнал дървена вила. Когато му разказах как у нас седем издания са се откликнали на смъртта на актьора и още в толодар се подготвят публикации, писателят ме посъветва да предам чрез Едуард Володарски за Марина Влади всички български вестници и списания с материали от и за Висоцки. Продуктува ми и телефона му, тъй като аз не се познавах с него. Естествено тогава никой не предполагаше, че след по-малко от година ще се разделим също така внезапно и с Юрий Трифонов и че всяка публикация у нас ще бъде изпращана в Москва с горестно чувство и дълбока печал.

Последният ми разговор с Юрий Трифонов беше в навечерието на неговата смърт. Нищо обаче не ни подсказваше близък край или разделяла. Затова, макар да споменавахме болница, лекари, дори такава страшна дума като операция, не преставахме да се шегуваме съвсем искрено, а не престорено, фалшиво, като пред изпитание.

По силата на непредвидени обстоятелства понякога се случва две мои запланнирани командировки така да се приближат, че почти се сливат. Тогава заминавам за България и след два-три дни се връщам отново в Москва. Тръгването и пристигането стават без изпращания и посрещания, без дори да ги оповестявам всекому.

Така и през март 1981 г. трябваше да си замина и само след няколко дни да се завърна отново. Обадох се, преди да тръгна, на Юрий Трифонов. Поговорихме си, после той ми каза, че на другия ден влиза в болница. Как така изведиш? Никога преди това не е ставало дума. Сериозно ли е? Бъбреците. А, не е болка за умирачка, такава нещо се влечи цял живот. Да, но създава непрекъснати грижи, по-добре веднъж завинаги да се отървеш от неприятностите, вместо да ги носиш със себе си. ...

Започнах да разубеждавам писателя, да му говоря срещу лекари и болници, особено срещу прибръзано рязане и т. н. Не знам доколко той беше убеден или разколебан, че е дошло време да им се остави в ръцете, но по паралелния телефон се чу

гласът на Олга Романовна: „Любен, умолявам те, не го разубеждавай, едвам съм го убедила.“ Аз продължих моята антимицинска тирада в смисъл, че шапката си мога да предоставя на шапкаря за поправка, защото си имам друга; обувките си мога да предоставя на шивача или за химическо-чистене, защото мога да си намеря и друг. Но как да им предоста въ единственото си тяло? Откъде да намеря после друго? И т. н. Но двата гласа отсреща зазвучаха синхронно в обясненията, че всичко било решено, операция — операция, по-скоро да се маха от главите ни. . . Добре, казвам, щом е така, но ще дойда непременно на посещение. Къде се намира тази болница в Измайлово? Далече ли е? Не е много далече, обяснява ми писателят, но все пак ще си изгубиш цял ден. Нищо, тогава ще имам повече време, за разлика от сега, ще се видим непременно! . . .

Този ми телефонен разговор с Юрий Трифонов се оказа последен. След два или три дни в София научих, че той е починал при операция. По-точно след операция. След успешна операция, както искат да ме уверят. Операцията сполучлива, пациентът починал. Обадих се в Москва, не вярвах на ушите си. Как е възможно в наши дни да се умре в болницата от емболия?! Наложителна ли беше тази внезапна операция? Наистина ли са криели от него, че бъбреците му са толкова зле? Или тази версия се разпространява по-късно за оправдаване на небрежността?

За мен лично смъртта на Юрий Трифонов си остава загадка. На 56 години той изглеждаше здрав, като практикуващ спортист.

След много години Олга Романовна Трифонова щеше да ми разкаже скръбната история на неговото заболяване, открито и потвърдено и в чужбина (в Италия и Франция), скривано упорито от него. Помня, че когато го питах защо трябва да се оперира, сега има и други методи за борба срещу камъни в бъбреците — може да бъдат разтопени с химикали (лекарства) или пръснати с токов удар, писателят отрони въздишка, че неговият камък е оксалат. Не се разтопява, не се разбива. Единствено той. И, разбира се, че точно такъв ще му се случи. Продължихме да се шегуваме, че щом е толкова рядък, може да е скъпоценен, следва да се запази. Важното е да се атакува кариерата, да престане да ги произвежда периодично. . . За да залъжат болния след операцията, хирургите дори приготвили да му покажат едно камъче, макар че са си имали работа с много по-страшна и коварна болест. . .

В една анкета от 1979 г. на въпроса: „Какъв е идеалът Ви за земното щастие?“, Юрий Трифонов е отговорил: „Съдружество на добри хора.“

Съдружеството на добри хора не се оказа в сила да преодолее непоправимото. На 28 март 1981 година телеграфните агенции разнесоха по света скръбното известие за смъртта на един от най-големите писатели на нашето съвремие.

След няколко дни отнесох на гроба му в Новокунцевското гробище няколко стръка, израснали в земята, която той обичаше като своя втора родина. Сведох мълком глава от името на съдружието от добри хора в нашата страна, чийто брой от днес щеше само да нараства.